

MÖTESPLATS MOTALA

OMGESTALTNING AV GÄSTISPARKEN

GÄSTISPARKEN
MOTALA SOCKEN
MOTALA KOMMUN
ÖSTERGÖTLANDS LÄN

ERIKA RÄF
EVA KLOTZ

Mötesplats Motala

Omgestaltung av Gästisparken

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Syfte och frågeställningar	4
Metod och dokumentation	4
Beskrivning av området och omgivande fornlämningar	5
Resultat	8
Stenålder och bronsålder, ca 8 000 - 500 f Kr	8
Äldre järnålder, ca 500 f Kr - 400 e Kr	8
Yngre järnålder och medeltid, ca 400 - 1500 e Kr	10
Gustav Vasas avelsgård och Hertig Johans stenhus, ca 1500 - 1620	13
Tingshus och gästgiveri, 1600- 1700-talen	14
Gästgiveriets glansperiod, 1800-talet	18
Gästgiveriet under 1900-talet – rivning och övertäckning av källaren	21
Referenser	22
Tekniska uppgifter	24
Bilaga 1. Äldre fotografier	25
Bilaga 2. Nya fotografier	32
Bilaga 3. Tolkning av georadarundersökningen	34

Omslagsbild: År 1928 gjordes en uppmätning av Gästgiveriets byggnader och park av arkitekt H Norgren. På originalet (se figur 3) är parkens alla olika trädslag noterade. Omslagsillustrationen är en färglagd fri tolkning av uppmätningen, utförd 2014 av Mats Gilstring, Östergötlands museum.

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

Box 232 • 581 02 Linköping • 013 - 23 03 00 • www.ostergotlandsmuseum.se

Sammanfattning

Östergötlands museum har utfört en kulturhistorisk utredning av området Gästisparken i centrala Motala. Utredningen har genomförts på uppdrag av Motala kommun, planeringsenheten Gata & Park.

Orsaken till utredningen är kommunens planerade omgestaltning av parkområdet. I samband med utbyggnaden av dubbelspåret har Motala kommun avsatt medel för att åtgärda grönområdena i anslutning till dubbelspåret, däribland Gästisparken.

Ansvarig för utredningen är undertecknad. I arbetet har också antikvarie Eva Klotz deltagit.

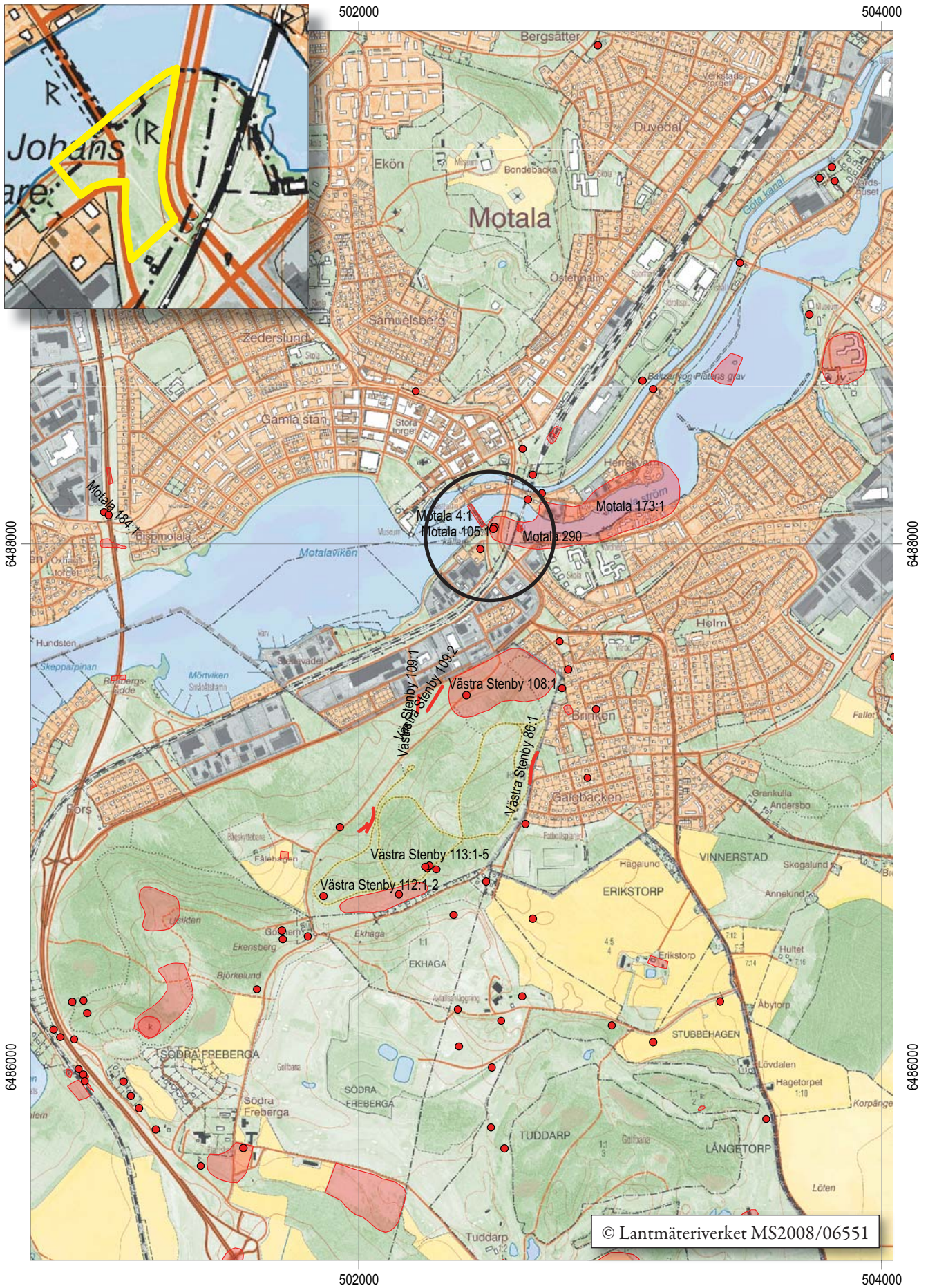
Studien är upplagd som en kronologisk redogörelse, uppdelad i följande delkapitel:

- Stenålder och bronsålder, ca 8 000 - 500 f Kr
- Äldre järnålder, ca 500 f Kr - 400 e kr
- Yngre järnålder och medeltid, ca 400 - 1500 e Kr
- Gustav Vasas avelsgård och Hertig Johans stenhus, ca 1500 - 1620
- Tingshus och gästgiveri, 1600 - 1700-talen
- Gästgiveriets glansperiod, 1800-talet
- Gästgiveriet under 1900-talet – rivning och övertäckning av källaren

I samband med utredningen har även Modern Arkeologi utfört en georadarundersökning av utredningsområdet.

Erika Räf
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat med gult på den infällda kartan. Skala 1:20 000 resp 1:5000.

...När man reser nordväst ifrån Schenninge then vägen åt Askersund, är en stor quarnby, halfannan mihl härifrån staden wid namn Motala ther är en wacker kyrka bredewid landsvägen, jämwäl tingsställe och giästgifwaregård. Midt igenom byen flyter den stora Motala ström, som kommer utur siön Wetteren och hafwer uti och wid sig, ej allenast många miölquarnar, sågquarnar, med sämskarestampar, utan och åtskillige fiskewärken; men det förnämsta af det senare nämde är det härliga kongsfiske, som är nästan mitt uti byen, hwarest fångas åhl och lax till ansénlig myckenhet, i synnerhet emot hösten, annor fisk fås äfwen wäl här; Men Motala åhl är uti särdeles beröm, hwarutinnan laxen ej heller eftergifwer mycket...

Ur Johannes Engedahl, 1753: *Få ord och Korta MinnesMärken om Then urgamla Göthernas Stad Skeninge*

Inledning

Föreliggande arbete är en kulturhistorisk utredning av området Gästisparken i centrala Motala. Utredningen har genomförts av Östergötlands museum på uppdrag av Motala kommun, planeringsenheten Gata & Park.

Orsaken till utredningen är kommunens planerade omgestaltning av parkområdet. I samband med utbyggnaden av dubbelspåret har Motala kommun avsatt medel för att åtgärda grönområdena i anslutning till dubbelspåret, däribland Gästisparken.

Gästisparken är idag en ganska anonym parkyta i centrala Motala. Området är ca 8 200 m² stort och ligger på den södra sidan av Motala ström, vid utloppet i Motalaviken. Väster om parken går den gamla sträckningen av riksväg 50 samt det nya dubbla järnvägsspåret.

Uppdraget hanteras direkt mellan beställaren, Motala kommun och utföraren, Östergötlands museum. Arbetet genomförs därför utan länsstyrelsebeslut enligt Kulturminneslagen (KML). Ansvarig för utredningen är antikvarie Erika Räf. I arbetet har också antikvarie Eva Klotz deltagit.

Syfte och frågeställningar

Syftet med den kulturhistoriska utredningen är att genom studier av äldre kart- och arkivmaterial ge en översikt över Gästisparkens historia i rum och tid.

Följande frågeställningar gäller:

- Vilka byggnader och andra strukturer har funnits inom det aktuella området?
- Vilka byggnader och strukturer kan vara de äldsta?

- Vilka byggnader och strukturer har tillkommit under århundradena?
- Vilka byggnader och strukturer har försvunnit?

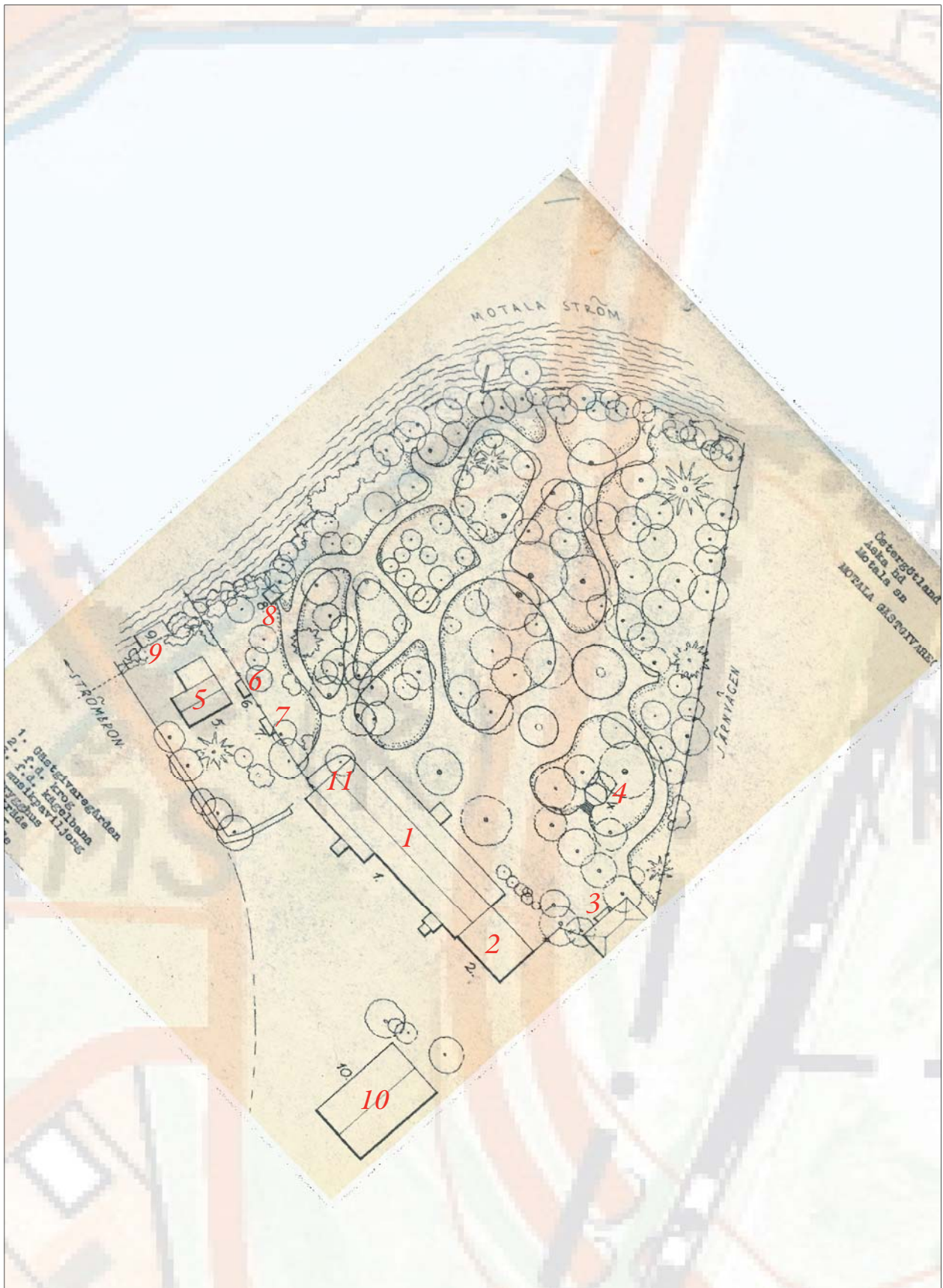
En kart- och arkivstudie kan enbart beskriva vad olika arkiv har att berätta om en plats. För att om möjligt fastställa om verkligheten också stämmer med de skriftliga källorna bör kart- och arkivstudien kompletteras med en georadarundersökning av området. Tillsammans bör resultaten från de båda undersökningarna ge ett fullgott underlagsmaterial i den fortsatta besluts- och planeringsprocessen för Motala kommun.

Metod och dokumentation

Utredningen har innehållit tre huvudmoment:

- Kart- och arkivstudier samt rapport- och litteraturgenomgång
- Besiktning ovan jord av platsen
- Sammanställning av resultaten i rapportform, tillsammans med en jämförelse med den georadarundersökning av området, som har utförts av Lars Winroth, Modern Arkeologi.

Utredningen inleddes med en kart- och arkivgenomgång. Kartstudierna, med tyngdpunkt på äldre kartmaterial, tillsammans med en arkivgenomgång av Östergötlands museum topografiska arkiv och Lantmäteriets digitala arkiv syftade till att ge en kulturhistorisk bakgrundsbild av området, från medeltiden, via tidigmodern tid fram till 1900-tal. Detta arbete omfattade bland annat en digital rektifiering av historiskt kartmaterial.

Figur 4. Bengt Cnattingiuss uppmätning av Gästgivarområdet från 1929, inlagd på dagens lantmäterikarta. På uppmätningen av Gästgivarområdet har följande byggnader markerats: 1. Gästgiveri, 2. F d krog, 3. F d k ägelbana, 4. Musikpaviljong, 5. Brygghus, 6. Avträde, 7. Sopor, 8. Avträde, 9. Klappbrygga, 10. Tingshus. 11. Hertig Johans källare (RAA Motala 105:1). Skala: 1:1000.

En överföring av uppmätningen till dagens karta (figur 4), visar att bygget av Rv 50 på 1960-talet inte bara ”körde över” i stort sett alla gästgiveriets byggnader, utan också till stora delar utplånade hela parkområdet. Endast enstaka äldre träd i området kan härstamma från den gamla parken.

Förutom Gästgiveriet försvann också tingshuset, som var den tredje byggnaden med denna funktion på platsen. Uppfört i mitten på 1800-talet, hade det då ersatt ett tingshus från 1700-talet – som i sin tur hade avlöst den äldre gästgivargården, som också hade fungerat som tingslokal.

Inom utredningsområdet finns idag bara den igenfyllda källaren (RAÄ Motala 105:1), som sannolikt är från hertig Johans tid, dvs från 1600-talets första årtionde. Dessutom återstår den gamla tvätt- och bagarstugan nere vid strömmen, öster om järnvägen. Den senare har i folkmun kallats Motalas äldsta hus, vilket inte är korrekt. På en akvarellmålning från 1810 återfinns visserligen ett hus invid strömmen, på samma ställe som den nuvarande tvätt- och bagarstugan. Enligt den byggnadshistoriska utredning av fastigheten, som byggnadsantikvarie Marie Hagsten gjorde år 2007 är huset uppfört tidigast på 1850-talet; dock kan man inte utesluta att det kan vara uppfört av timmer från en äldre byggnad (Hagsten 2007).

Vid områdets nordvästra del ansluter Strömbro (RAÄ Motala 4:1), en stenvalvsbro med anor från slutet av 1700-talet.

Under 2000-talet har Riksantikvarieämbetet UV Öst utfört flera stora undersökningar längs med båda sidor av Motala ström inför det nya järnvägsspåret. Det hela började med en arkeologisk undersökning av en yta vid Strandvägen 1 (RAÄ Motala 173:1) i början på 2000-talet, bara cirka hundra meter öster om det aktuella området. Syftet var att finna spår av det medeltida Motala och Gustav Vasas kungsgård. Arkeologerna påträffade mycket riktigt också vikingatida och medeltida lämningar på platsen.

Enstående lämningar från äldre stenåldern

Vad ingen hade förutsett var att undersökningen också skulle föra Motalas förhistoria ca 8 000 år bakåt i tiden. Det visade sig att en stor boplats från den äldre stenåldern (mesolitikum) hade legat på platsen. Området som undersöktes låg vid strandkanten av en inbuktning av strömmen. Här var vattnet lugnare än längre ut i strömmen, vilket skapade goda förutsättningar för fiske

(RAÄ Motala 173:1 och 290:1; Carlsson 2004a, 2004b; Lindeblad 2008; Gruber 2014). Många tusen år senare var fisket fortfarande viktigt i bukten; på en karta från 1781 är platsen markerad som Kronofiskets plan (LMS akt D71-49:7, Storskifte, Motala 1-31, 1781).

Närheten till vattnet skapade också ovanligt goda förutsättningar för att bevara lämningarna från stenålderns bosättningar, särskilt det avfall från boplatsen som hamnade i vattnet. Bottensedimentens grå gyttja har bildat syrefria miljöer, där inte minst organiskt material, som ben, horn och trä, men också frön och växtpollen har bevarats (Carlsson 2004; Gruber 2014).

Samtidigt med UV Öst:s undersökningar på Strandvägen och Verkstadsvägen har Stiftelsen Kulturmiljövård undersökt en minst sagt uppseendeväckande plats vid Kanaljorden, norr om Göta kanal. Här påträffades de hittills äldsta spåren av människor i Östergötland; från cirka 11 200 f.Kr. Ungefär 5 400 år yngre var de lämningar som påträffades i en större stenpackning, på botten av en igenväxt sjö. Här återfanns kranier och fragment av kranier från minst elva personer. Två av kranierna hade varit uppsatta på pålar. Det rör sig uppenbarligen om någon form av ritualer, men vilket syfte de har haft, är oklart. Platsen vid Kanaljorden har varit i bruk en ganska kort tid, cirka 5 800 f.Kr (Hallgren 2014; Gruber 2014).

Motala förändrar Europas historia

Sammanfattningsvis har de närmast unika lämningarna från den äldre stenåldern satt Motala på den internationella kartan inom arkeologin. Och genom materialet från Motala har inte bara Sveriges förhistoria, utan Europas förhistoria fått skrivas om. De människor som levde i Motala för ca 8000 - 7000 år sedan var jägare och samlare. Hittills har man utgått ifrån att stenålderns européer enbart härstammade från två forntida folk, en jägarsamlargrupp och inflyttande bönder från Mellanöstern. Nu har genmaterial från de mänskliga kvarlevorna i Motala jämförts med DNA från jägarsamlarbefolkningar från Luxemburg och en stenåldersbonde från Tyskland. Jämförelsen visar att Motalaborna inte bara var släkt med den ursprungliga jägarbefolkningen i västra Europa. De hade också DNA-spår från en tidigare okänd sibirisk jägarsamlargrupp. Stenålderns befolkning bestod alltså av två olika jägar-samlargrupper som beblandade sig med varandra, plus de invandrande bönderna. Troligen kommer bilden av stenålderns europeiska befolkning att kompliceras ytterligare i takt med att fler skelett analyseras (Nature 513:409-413).

Resultat

För att få en översikt över Gästisparkens historia i rum och tid, och i förlängningen kunna ge svar på utredningens frågeställningar – vilka byggnader och strukturer som funnits vid olika århundradena inom området – följer här en kronologisk redogörelse utifrån våra litteraturstudier samt kart- och arkivstudier.

Redogörelsen är uppdelad i följande delkapitel:

- Stenålder och bronsålder, ca 8 000 - 500 f Kr
- Äldre järnålder, ca 500 f Kr - 400 e kr
- Yngre järnålder och medeltid, ca 400 - 1500 e Kr
- Gustav Vasas avelsgård och Hertig Johans stenhus, ca 1500 - 1620
- Tingshus och gästgiveri, 1600 - 1700-talen
- Gästgiveriets glansperiod, 1800-talet
- Gästgiveriet under 1900-talet – rivning och övertäckning av källaren

Varje delkapitel inleds med en kortfattad sammanfattning av vad som har framkommit om perioden utifrån litteraturstudierna, framför allt utifrån arkeologiska undersökningsrapporter, vetenskapliga och populärvetenskapliga publikationer samt skrifter från Motala Musei- och Hembygdsförening.

Därefter följer en kortfattad redogörelse för vad studierna av historiska kartor och annat äldre arkivmaterial kan säga om perioden. I de fall georadarundersökningen har kunnat bidra med intressanta resultat är även de medtagna i redogörelsen.

Stenålder och bronsålder, ca 8 000 - 500 f Kr

Man kan bara spekulera i vad som hade kommit fram om bygget av genomfartsleden på 1970-talet hade inletts med arkeologiska undersökningar. Nu drogs vägen istället rakt över det gamla Gästisområdet, utan några arkeologiska insatser, och med det försvann med största sannolikhet inte bara en stor del av de medeltida och yngre lämningarna, utan också spår från den äldsta förhistorien.

De senaste årens undersökningar längs med Motala ström och vid Kanaljorden visar dock tydligt att det utan tvekan bör finnas lämningar från de tidigaste förhistoriska perioderna i utredningsområdet, främst från den äldre stenåldern (mesolitikum), särskilt med tanke på att det finns en omfattande mesolitisk boplatz från den äldre stenåldern endast något hundratal meter öster om Gästisparken (Strandvägen 1, RAÄ Motala 173:1).

Undersökningarna under 2000-talet visar också att det kan finnas lämningar inte bara under marken i Gästisparken, utan också ute i vattnet. I undersökningarna av Strandvägen 1 ingick även marin arkeologi som utfördes av Bohusläns museum. Olika typer av stenredskap och lämningar från redskapstillverkning, liksom horn, ben och trä påträffades i vattnet. Vid två ansamlingar av sten återfanns ett tjugotal avbrutna ljusterspetsar i ben. Troligtvis har stenarna ingått i en plattform för ljusterfiske (Carlsson 2004a).

Undersökningen vid Strandvägen 1 pekar även på att man kan förvänta sig lämningar från bondestenåldern (neolitikum) liksom bronsålder och äldre järnålder inom Gästisparken. Resultaten från det förstnämnda området ger dock vid handen att människor inte har bott stadigvarande vid strömmen, som under mesolitikum. Snarare verkar det som om man uppehållit sig mera tillfällig på platsen, kanske i samband med säsongbundet fiske (Carlsson 2004a).

Vad säger kartor och arkivmaterial

De källor i form av arkivmaterial som utredningen har använt sig av sträcker sig från 1200 - 1300-talen (t ex SDHK) fram till dags dato. Det har självfallet inte gått att utläsa något från dessa om förhållandena under stenålder och bronsålder.

Sammanfattning

Lämningar, både från den äldsta stenåldern liksom från följande förhistoriska tidsperioder, bör förväntas vid en eventuell arkeologisk (för)undersökning.

Äldre järnålder, ca 500 f Kr - 400 e Kr

Motala ligger strategiskt vid inloppet från Vättern, där Motala ström leder vidare in till de östgötska centralbygderna. I Motala möts också slätten i söder och skogsbygden i norr. Den gamla huvudvägen mellan Närke och Östergötland passerade en bro över strömmen i Motala. Längre söderut från bron möttes vägarna från Skänninge och Vadstena. Mitt i denna knutpunkt ligger området för Gästisparken.

Vägarna som vi ser på den äldsta kartan från 1636 (figur 5) kan ha avsevärt hög ålder. Vid en undersökning som Riksantikvarieämbetet utförde 2010 intill stadsdelen (och den forna byn) Bispotala, norr om Motalaviken, påträffades två äldre sträckningar av en väg (RAÄ Motala 184:1) som troligen gått mellan den medeltida byn Bispotala och den nu försvunna gården Varan, norr om undersökningsområdet. Flera ¹⁴C-dateringar visar att den äldsta vägsträckningen har varit

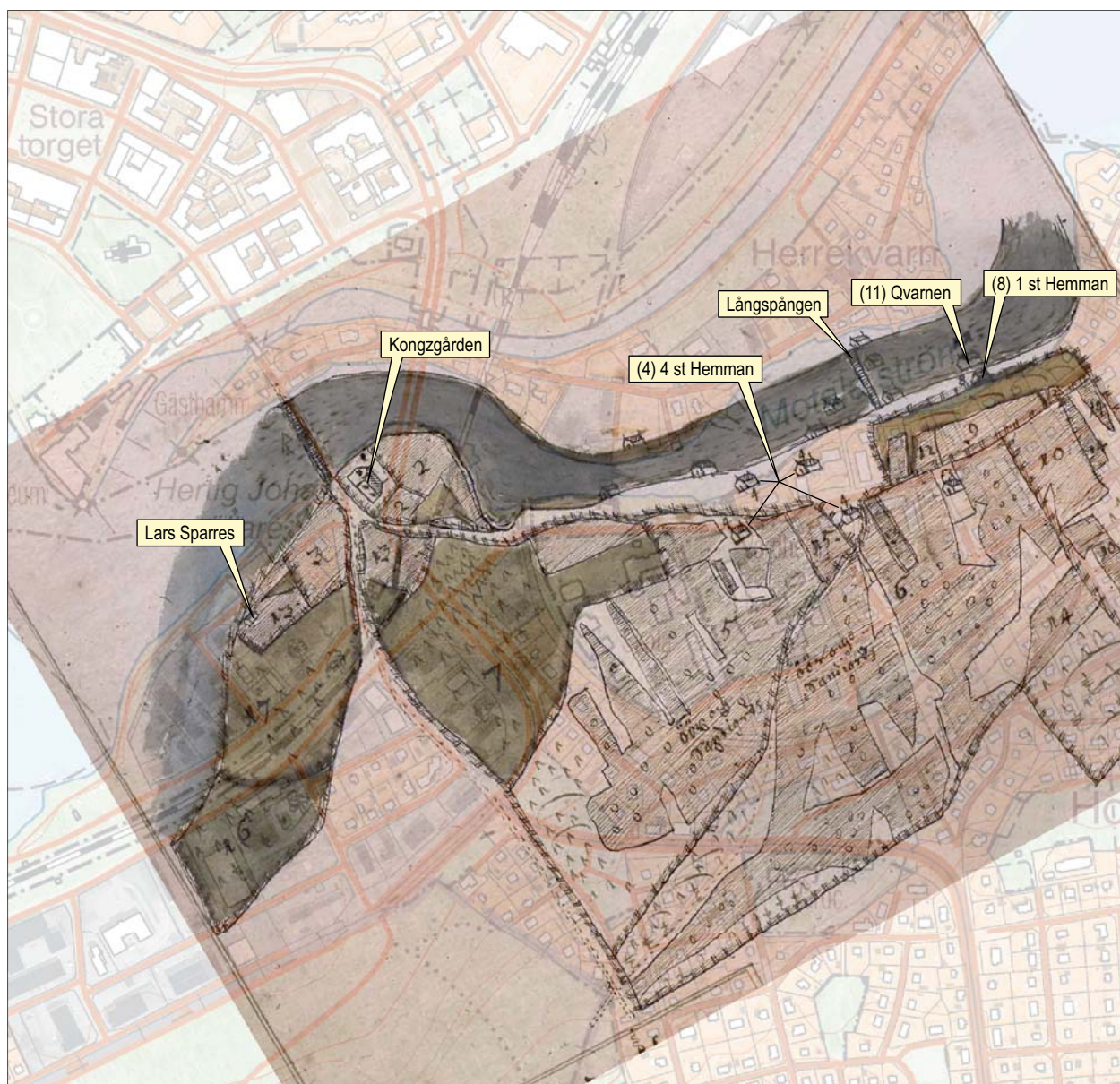
i bruk från romersk järnålder under äldre järnåldern, fram till och med den yngre järnåldern, då den ersattes med en ny sträckning (Lindberg 2013). Det finns flera östgötska exempel på vägnät som härstammar från den äldre järnålder, bl a från Kallerstadsområdet öster om Linköping (Lundberg 2007). Sannolikt kan de gamla vägarna som har gått ihop vid Gästisområdet även här röra från den äldre järnåldern. Flera rester av hålvägar (nedtrampade vägfåror) finns också registrerade (RAÄ Västra Stenby 86:1, 108, 109) söder om Gästisområdet.

Själva ortsnamnet Motala har förhistoriska anor. Namnet har tolkats som helgedomen vid motet (vägmötet), där *-ala* skulle motsvara *ahls* = tempel, som återfinns i det utdöda germanska språket gotiska. Men

-al har också uttytts som beteckningen för något långsmalt; därifrån kommer bl a fisknamnet ål. Ytterligare en förklaring till *-al* ges av ortnamnsforskare Stefan Brink, som menar att den äldre betydelsen inte har varit ”tempel, helgedom”, utan kan ha varit ”skydd”. I förlängningen skulle det röra sig om en profan byggnad av hög dignitet; ett förnämt hus (Franzén 1982:73; Svenskt ortnamnslexikon 2003:18; Lindeblad 2008:70 med ref).

Vad säger kartor och arkivmaterial

Den äldsta kartan från 1636 visar hur vägen delar sig vid Kungsgården, dels i en väg söderut som längre ner delar upp sig mot Skänninge och Vadstena, dels en

Figur 5. 1636 års karta över "Motala Sundan åhn", inlagd på den digitala fastighetskartan. Skala 1:7500.

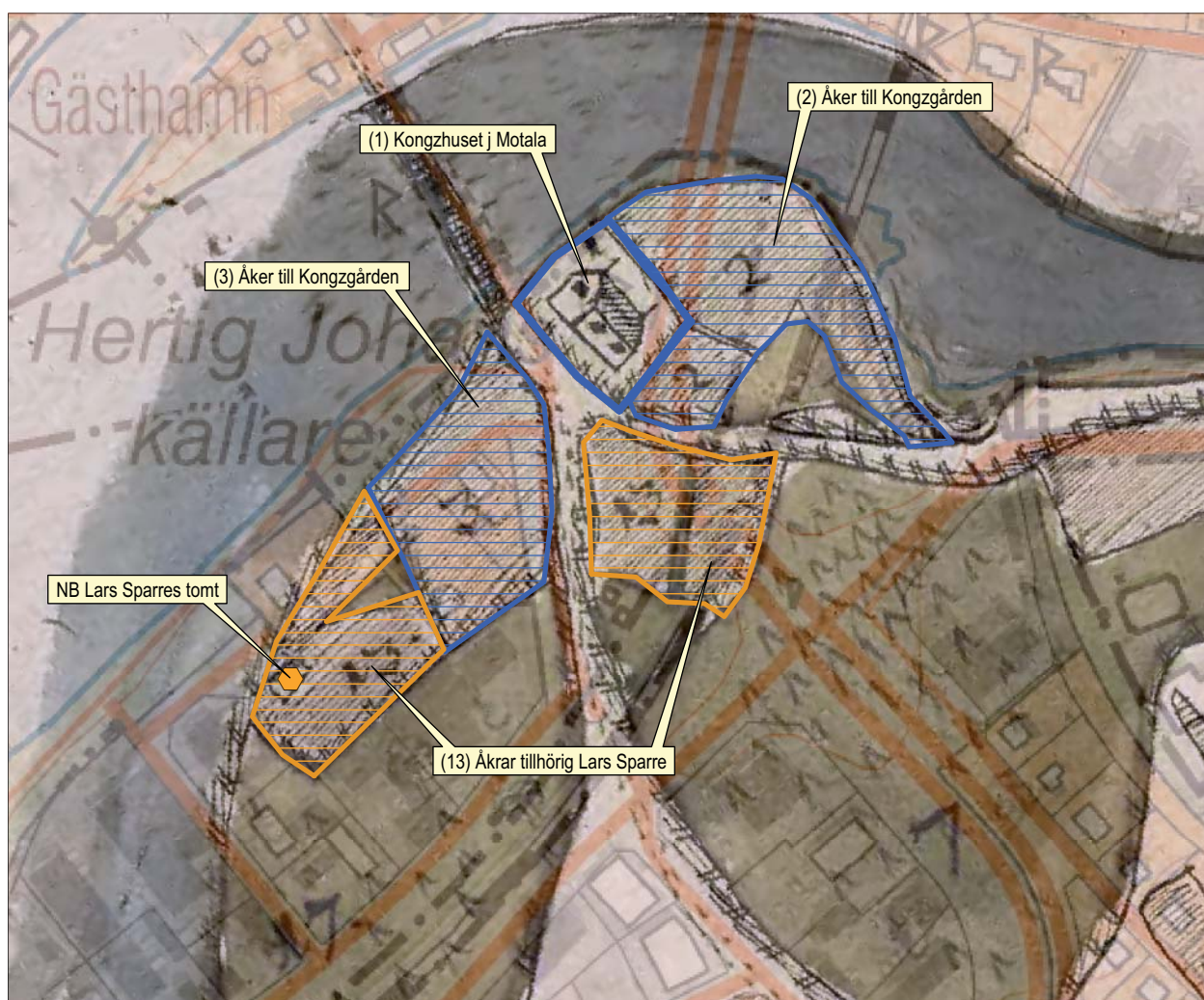
väg som går österut längs med Motala ströms södra strand där den passerar Motala södra byläge. Självfallet går det inte att datera vägar till järnåldern utifrån en 1600-talskarta, å andra sidan finns det flera östgötska exempel på att äldre vägsträckningar som återfinns på äldre kartmaterial, visar sig ha datering till järnåldern när de undersöks arkeologiskt.

Sammanfattning

Lämningar från den äldre järnåldern, möjligen med tonvikt på äldre vägsträckningar bör förväntas vid en eventuell arkeologisk (för)undersökning.

Yngre järnålder och medeltid, ca 400 - 1500 e Kr

Motala omnämns i skrift redan i slutet på 1200-talet. Precis som under förhistorien var fisket mycket betydelsefullt. I en avskrift av ett medeltida brev, som uppges vara från 1288, nämns kung Magnus Ladulås som skänker bort en gård och ett fiske i Motala på "behaglig tid". Under medeltiden tillkommer också strömmens vattenkraft som en viktig förutsättning för Motala näringar. År 1296 nämns för första gången en kvarn i Motala. De bevarade medeltida breven berättar att det var den dåtida aristokratin som ägde gårdar, kvarnar och fisket längs med strömmen (Lindeblad 2008:69-92 med ref).

Figur 6. Udden med Gästisparken på 1636 års karta, inlagd på den digitala fastighetskartan. Skala 1:3000.

Från år 1361 omtalas Motala som tingsplats. Och från 1374 finns det flera brev där bland annat en *Birger i Bro* omnämns flera gånger, förmodligen samma Birger som enligt ett brev från 1383 har ägt en tomt i Motala socken i närheten av ”*lång spang*”, den medeltida föregångaren till det som på 1636 års och senare kartor kallas *Långspången*. Denna bro låg längre österut, jämfört med den nuvarande Strömbron – vars förelöpare också återfinns på samma karta från 1636, intill Kungshuset (SDHK 10587, 10589-10593, 10595; figur 5).

I sin licentiatavhandling om medeltidens stadsgrundande i Östergötland, argumenterar Karin Lindeblad för att Motala redan under den yngre järnåldern bör ha varit en betydelsefull plats; en centralplats med arkeologiskt språkbruk. För att räknas som centralplats i arkeologiska termer brukar man framhålla olika kriterier, som central placering i landskapet, ovanliga och praktfulla fynd, större gravfält från järnåldern, ett sakralt ortnamn (”kultplatsen vid vägmötet”) samt att högfrälset eller kungamakten har haft egendomar på platsen under medeltid. Det senare är ett tecken på att orten bör ha kontrollerats av stormän redan under järnåldern (2008:69-92).

Från dagens Motala stad finns också några speciella fynd från yngre järnålder; en guldbrakteat (hängsmycke som efterliknar ett senromerskt mynt), ett runstensfragment; ett stort ringspänne i silver liksom en vikingatida spjutspets. Gravar från järnåldern återfinns bland annat i området Fålehagen söder om staden (RAÄ Västra Stenby 112:1-2, 113:1-5; Lindeblad 2008:77-78).

Ytterligare tecken på att Motala har varit en viktig plats redan under järnåldern är de lämningar efter hantverk som har påträffats vid undersökningarna längs med Strandvägen och Verkstadsvägen. På den senare platsen har bland annat järnframställning från både äldre och yngre järnåldern påträffats (Räf 2014 med ref). Från Strandvägen finns dessutom lämningar från vikingatida smide liksom bronsgjutning. Det sista måste betraktas som anmärkningsvärt. Hittills i Östergötland har bronsgjutning från vikingatiden bara påträffats i Skänninge och möjligen i Herrebro, båda platser som räknas in bland de tidiga centralorterna (Lindeblad 2008:86).

Enligt Lindeblad fortsatte Motala att vara centralort även under medeltiden, och bör jämföras med Norrköping – i andra änden av Motala ström. Den stora skillnaden mellan orterna är att Norrköping fick stadsrättigheter på 1300-talet; Motala fick sina först år 1881. Detta faktum har inneburit att Motala har ”glömts bort” i diskussionerna om östgötska centralorter under äldre tider (Lindeblad 2008:69-92).

Förutom lämningarna från bronsgjutning vid Strandvägen finns ytterligare indikationer på att platsen har varit betydelsefull under vikingatid (den sena järnåldern) och vidare in i medeltid. Ute i strömmen, mellan de båda järnvägsbroarna hittade marinarknologerna en pålanläggning, med omkring 250 pålar som kunde dateras till två byggnadsfaser: en första på 1090-talet och en andra till omkring år 1100. De flesta av pålarna fanns på den norra sidan av Motala ström. Troligen är det bara en rest av en från början mycket större anläggning, som förstördes i samband med att strömmen rensades, när kraftstationen byggdes på 1920- och 1930-talen. Om pålanläggningen är rester av en fiskeanläggning, bro eller brygga eller kanske rentav en försvarsspärr är dock oklart (von Arbin 2004).

Även flera medeltida mynt påträffades när man grävde vid Strandvägen. Det äldsta var från mitten av 1200-talet och härstammar från kung Valdemar Birgerssons tid. Ytterligare ett mynt, präglat mellan åren 1275 och 1290, för oss tillbaka till ovan nämnde Magnus Ladulås, som år 1288 skänkte bort en gård och ett fiske i Motala. Även ett mynt från den danske unionskungen Hans (1481-1523) har påträffats vid Strandvägen, liksom yngre mynt, bland annat från 1637, drottning Kristinas tid (Carlsson 2004b).

I slutet av 1300-talet förvärvade Bo Jonsson (Grip) stora jordinnehav i Motala och Motala socken av riksrådet Karl Ulfsson. Bo Jonsson var drots, det högsta ämbetet näst efter kungen, och även Karl Ulfssons titel visar att han också stod nära kungamakten. Karl Ulfsson byter bland annat bort ”*de tomter och de tomtkarlar jag där äger*”. Sannolikt har tomtkarlarna varit de som arrenderat tomterna. Bland dessa återfinns vi Birger vid Bro. Bland namnen på tomtinnehavarna finns också flera specialiserade hantverkare, vilket passar bra in på bilden av Motala som en medeltida centralort, med stadskaraktär (Lindeblad 2008:78-81).

Under senmedeltid blir Vadstena kloster en stor jordägare i Motala. Ett kapell i Motala, helgat åt heliga Birgitta, nämns i biskop Brasks förteckning över kapell utan själasörjare. Uppgifterna om kapellet är knapphändiga, men kanske har det legat vid den stora bron, inom nuvarande Gästisområdet (Lindeblad 2008:82).

I början av 1500-talet omtalas också en tomt i biskop Brasks jordebok, som ska ligga vid den stora bron (Lindeblad 2008:74, 81 med ref). Sannolikt rör det sig om samma broläge, som återfinns på 1636 års karta, där byggnaden Kungshuset är utmärkt (figur 6).

Vad säger kartor och arkivmaterial

Se nedan under rubriken *Gustav Vasas avelsgård och Hertig Johans stenhus, ca 1500 - 1620*.

Vad säger georadarn

En tydligt rundad struktur återfinns omedelbart väster om brofästet. Det bör röra sig om en naturlig formation, kanske en numera övertäckt och/eller utplanad naturlig förhöjning, även om man inte kan utesluta att det rör sig om en uppbyggd konstruktion (bilaga 3).

Både i den nordvästra och i den nordöstra delen av området, nära strandkanten, kan man ana avlånga fragment av strukturer som kan vara rester av en äldre strandlinje.

Sammanfattning

Lämningar från den yngre järnåldern och medeltiden, både i form av fyndmaterial, t ex rester av hantverk som metallhantering, liksom lämningar av byggnader och konstruktioner kan förväntas vid en eventuell arkeologisk (för)undersökning.

Figur 7-8. Två foton inifrån Hertig Johans källare, fotograferade 1956. Enligt uppgifterna i Östergötlands museums fotosamlingar är fotografen okänd.

Gustav Vasas avelsgård och Hertig Johans stenhus, ca 1500 - 1620

I ett brev till Riksantikvarieämbetet angående Gästisområdets framtid, daterat 11 april 1951, skriver Bengt Cnattingius följande:

”..finnes under gästgivaregårdens norra del en källare bestående av ett mindre rum längst i norr med rester av en eldstad i ena hörnet samt ett större rum åt söder försett med tunnvalv av kalksten, som nu är överputsat. Golvet är delvis av kalksten, delvis av tegel. Denna källare gör ett ålderdomligare intryck än huset i övrigt. Enligt en uppgift i C.F. Broocmans Beskrifning öfver Östergötland 1760 fanns under gamla tingshuset en källare, som utgjorde en rest av det hus, som hertig Johan byggt här (”Motala hus” enligt 1686 reduktionsjordebok, som också uppger, att denna byggnad nyttjas som krog). Den nyss beskrivna källaren kan med rätt stor säkerhet utpekas som markvåningen till det av hertig Johan år 1608 uppförda huset.”
(Östergötlands museums topografiska arkiv)

Efter Gustav Vasas reduktion på 1500-talet blev i stort sett hela Motala socken kronogods. Vid mitten av 1550-talet anlade kungen avelsgårdar i varje härad, för att säkra kronans tillgång på hästar och boskap, tänkt som en stomme i en ny försvarsorganisation. I Aska härad placerades avelsgården i Motala. Troligen låg stora delar av avelsgårdens ägor på Bispmotalas marker i norr. Själva huvudgården bör dock ha legat söder om Motala ström, på samma tomt som biskop Brask innehade, invid den stora bron (Lindeblad 2008:82-83 med ref).

Enligt Per Fredäng kan man utifrån Kungsgårdens räkenskaper se att man renoverade den gamla mangårdsbyggnaden, liksom borgstugan, bagarestugan, mjölkstugan, kalkboden, fiskarestugan, drängstugan och fiskeanläggningarna i strömmen. Av detta kan man med stor säkerhet anta att det hade legat en viktig medeltida gård på samma plats. Gustav Vasas kungsgård brändes den 23 december 1567 av den danska armé, som under Rantzaus ledning drog fram genom Östergötland vintern 1567/1568 (Fredäng 2004:120-121; Rörby 1967 med ref).

Med stor sannolikhet låg Gustav Vasas kungsgård på samma plats där senare hertig Johan, Gustav Vasas barnbarn, lät uppföra Motala hus år 1608. Hertigen var son till Johan III och Gunilla Bielke, och hade bl a fått hela Östergötland som en av flera förläningar, i utbyte mot att han avsåde sig rätten till kungakronan. Hertigen bodde på Vadstena slott men vistades i Motala för jakt och fiske. Han var också delaktig inom rättsväsendet och tidigt hade tingsrätten sina sammanträden på Motala hus.

Öster om sin huvudbyggnad anlade Hertig Johan en stor park, i samma område som undersökningarna vid Strandvägen ägde rum. Arkeologerna påträffade en stenlagd gång från hertig Johans tid (Fredäng 2004:121-122).

Vad säger kartor och arkivmaterial

Den äldsta kartan från 1636 visar Kungshustomten (nr 1) intill och öster om landsvägen, med tillhörande åkrar (nr 2 och 3) på ömse sidor om vägen. Invid vägskiljet och västerut, med nr 13, ligger ”NB (= Nota Bene) Lars Sparres tomt och åker”. Bytomten längre österut består av fem kronohemmanen. I strandkanter och i vattnet är byggnader för vattendrivna anläggningar och fisken. Intill det östligaste hemmanet (nr 8) är noterat ”Qvarnan” (nr 11). Kanske låg här den första kvarnen utefter sträckan. En annan möjlighet är att ”Qvarnan” markerar en mer betydelsefull kvarn. Från bytomten ser vi också en bro över till andra sidan strömmen, den redan på 1300-talet omtalade Långspången. Det finns också en samtida karta över Motala norr om strömmen. Där noterar man att öster om Långspångens norra fäste låg Backegården med en intilliggande hammarsmedja invid vattnet (LMS, akt D72-1:d5:212-14. Geometrisk ägoavmätning, Motala stad 1636)

Sammanfattning

Den enda kända lämningen från 1500- och 1600-talen inom utredningsområdet är idag Hertig Johans källare. Man bör emellertid förvänta sig både fyndmaterial liksom lämningar av byggnader och konstruktioner från tidsperioderna vid en eventuell arkeologisk (för) undersökning.

Tingshus och gästgiveri, 1600- 1700-talen

Enligt uppgifter i Motala Musei- och Hembygdsför-
enings årsskrift *Motalabygd 2002* återgick Motala hus
till kronan efter hertig Johans död 1618. 1620 utar-
renderades en del av byggnaden till krog, men benämns
som krog först 1631 då Lars Larsson "Lasse Krögare"
var gästgivare. Huset ska ha varit förfallet 1645 vilket
möjligan var orsaken till att tinget flyttade tillbaka till
Sjökumla, där det blev kvar fram till 1673. År 1667
förbättrades både krogen och tingslokalen. Tinget
återvände därefter till Motala Hus.

I 1686 års reduktionsjordebok står det att läsa att
"Motala huus, som för tiden till Krogh brukas med til-
lydande tomt och åkerlyicka af den gamla trädgården
uppgjord." Krögaren uppges heta Anders Joensson

(Jordeböcker. Östergötlands län, SE/RA/55201.05/56.
1686. Riksarkivet.se).

År 1727 byggdes en ny gästgiveribyggning och på
1750-talet uppfördes ett nytt tingshus. Platsen mellan
byggnaderna kallades nu Gästistorget. År 1822 uppförs
den sista gästgiveribyggningen på grunden till det gamla
Motala Hus (Fredäng 2004:122; se även nedan)

Vad säger kartor och arkivmaterial

Samma bild som ges i rapportens inledande citat från
1753, får man även i 1700-talets kartmaterial. Ström-
men användes för allehanda anläggningar, bl a kvarnar,
hammare och fasta fiskeanläggningar.

Figur 9. Utsnitt ur 1725 års karta där man ser de anläggningar som då fanns i vattnet, med ledarmar och kvarnhjul m m. Skala 1:5000.

1725 års karta

På 1725 års karta anges *Motala Krog* ligga söder om stora bron och norr därom ligger två torp på ömse sidor om vägen.

Kartan beskriver huvudsakligen vattendraget Motala ström, sträckan från Vättern till sjön Boren med tämligen detaljerat inlagda vattenanknutna anläggningar. Inom utredningsområdets närområde är nr 1 och 2 av intresse (LMS, akt D71-49:4. Laga delning, Motala 1-31, 1725).

- Nr 1. Bron beskrivs som anlagd med 14 stenkar och stadiga grundbröstningar vid bägge ändar, där stora landsvägen framlöper från Vadstena, Skänninge och fler orter som sträcker sig till Medevi brunn, Askersund och flera städer. Och från bron går till kungsfisket en "kungaktig" ström på 3-4 alnars djup (= ca 1,8-2,4 m).
(Förkortad och moderniserad språkform)

Mitt i strömfåran gick den s k *kungsådran*, fri för vattengenomströmning. Kungsådra kallas den del av strömfåran i vattendrag som i äldre tid och fram till 1983, enligt lag inte fick stängas eller överbyggas. Detta för att fisket, sjöfarten eller flottningen inte skulle hindras. Termen *kungsådra* förekommer för första gången i en konungsdöm 1442. Kungsådran var alltså en inskränkning i strandägarens rätt till vattnet. Gustav Vasa menade att kungsådran i vissa fall var kronans fiskevatten. I 1734 års lag fastställdes att en tredjedel av vattnet skulle hållas öppet, "där kungsådra av ålder varit". I 1766 års fiskeristadga infördes regler även om s k mindre kungsådra i vattendrag där kungsådra inte funnits tidigare men där det var önskvärt att vattengenomströmningen inte hindrades. År 1983 avskaffades begreppet i samband med ny vattenlag.

- Nr 2 utmärker Kungsfisket med fångstarmar som leder in till två lax- och ålkistor.

1770 års karta

På en något skissartad karta från 1770 över Motala ström är Tingshuset det enda utritade inom utredningsområdet. På den tomt som redan på 1600-talet var bebyggd av Lars Sparre ligger nu Ulfåsa torp (LMA, 05-mot-15a, Motala ström emellan vättern och norrköping, 1770).

Storskiftet 1781-85

På storskifteskartan från 1781-85 noteras inom utredningsområdet *Motala Kroog* eller *Gästgiverigård*, med tre symboliskt markerade boningshus inom den gamla kungsgårdsågan. På konceptkartan för storskifteskartan är "Trägård" utmärkt i södra delen. Mittemot denna, väster om landsvägen, återfinns "Ladugård" utan byggnadsmarkering. Intill och söder om vägdelningen är en byggnad markerad på den plats där tingshuset sedan stod. Det finns dock ingen beskrivning av byggnaden (LMS, akt D71-49:7. Storskifte, Motala 1-31, 1781. Södra Motala bys byggningstomter åker o äng).

Uppskjutet skifte och nybyggd stenvalvsbro

Inför avmätningen till storskiftet sammankallades berörda jordägare av lantmätaren till den 28 april 1781, men på grund av "otjenlig väderlek" uppsköts mötet till 25 juni 1782. Men även detta möte kom att uppskjutas, den här gången "I anseende till förestående brobyggnad öfver Motala ström och ovissheten å hvilket ställe den borde sättas ...". Diskussionerna om bronns placering tar tydligen sin tid. Sammanträdet med jordägarna kom emellertid så småningom att ske den 31 oktober 1785, eftersom "nu mera ingen fråga är om stället till broens byggnad".

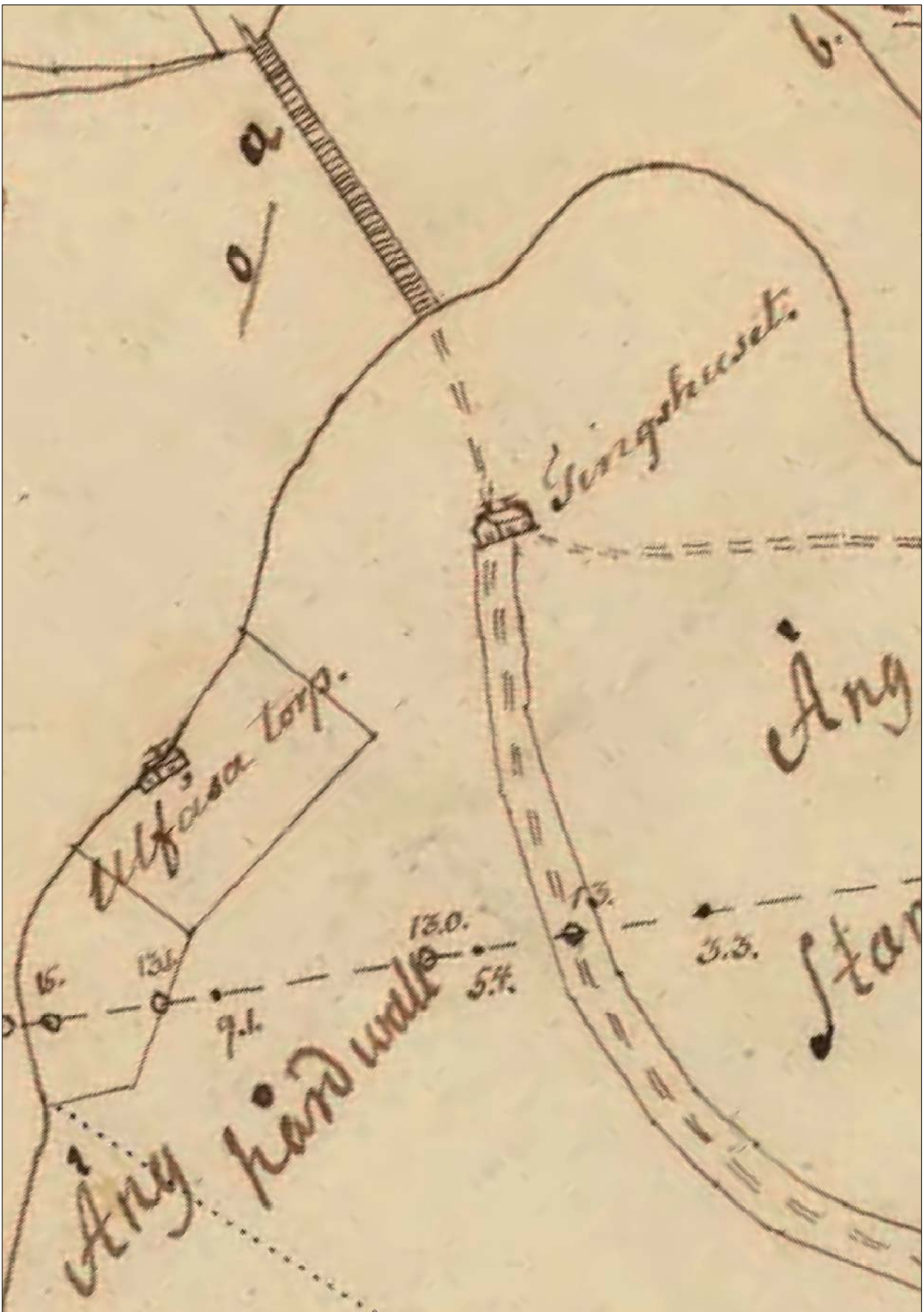
Stenvalvsbron kom sedermera att byggas åren 1786-87 av länsbyggmästare M O Beurling. År 1845 byggdes den om vid brofästet och 1936 fick den en påbyggnad av betong. Ser man till de äldre kartorna ligger den på samma plats som den äldre bron.

"Jag ge detta här faen..."

Vid skiftets inledning var det något oroligt bland menigheten. Efter att de första utläggningarna av ägorna gjorts och man återsamlades kände sig mjölnaren Landström missnöjd och enligt kartakten "Absenterade sig och sade med ohöfviska åtbörder, jag ge detta här faen ..." och lantmätaren konstaterade att han "... frågar nu ej efter at vidare vara närvarande." Storskiftet genomfördes sedan som det skulle.

Sammanfattning

De enda kända lämningarna från Gästgiveriet är dels brygghuset (som dock med största sannolikhet härstammar från 1850-talet), dels huvudbyggnadens källare, som bör stamma från 1500- eller 1600-talet. Man kan emellertid förvänta sig både fyndmaterial liksom lämningar av byggnader och konstruktioner, från tidsperioderna vid en eventuell arkeologisk (för) undersökning.

Figur 10. Tingshuset och Ulfåsa torp år 1770. Skala 1:2000.

Figur 11. På storskifteskartan från år 1781-85 är "Trägård" utmärkt i södra delen. Mitt emot denna, väster om landsvägen, återfinns "Ladugård" utan byggnadsmarkering. Skala 1:1000.

Figur 12. Akvarellen visar Motala omkring 1820 från söder. Originalen återfinns på Motala museum, Charlottenborgs slott. I förgrunden syns Gästisområdet till höger om stenbronns södra fäste. Intill strömmen ser vi flera vattenhjul. På andra sidan strömmen, i högra synfältet är den tänkta kanalsträckningen inritad.

Gästgiveriets glansperiod, 1800-talet

På 1820-talet förändras förutsättningarna helt för Motala och för Motala ström. Mellan åren 1810 och 1832 byggs Göta kanal. Akvarellen (figur 12) visar Motala omkring 1820. Originalen återfinns på Motala museum, Charlottenborgs slott. Förutom att vara en ögonblicksbild över det tidiga 1800-talets Motala är tavlan också en sorts ritning inför det pågående kanalbygget. I förgrunden syns Gästisområdet till höger om stenbronns södra fäste. Intill strömmen ser vi flera vattenhjul. På andra sidan strömmen, i högra synfältet är den tänkta kanalsträckningen inritad.

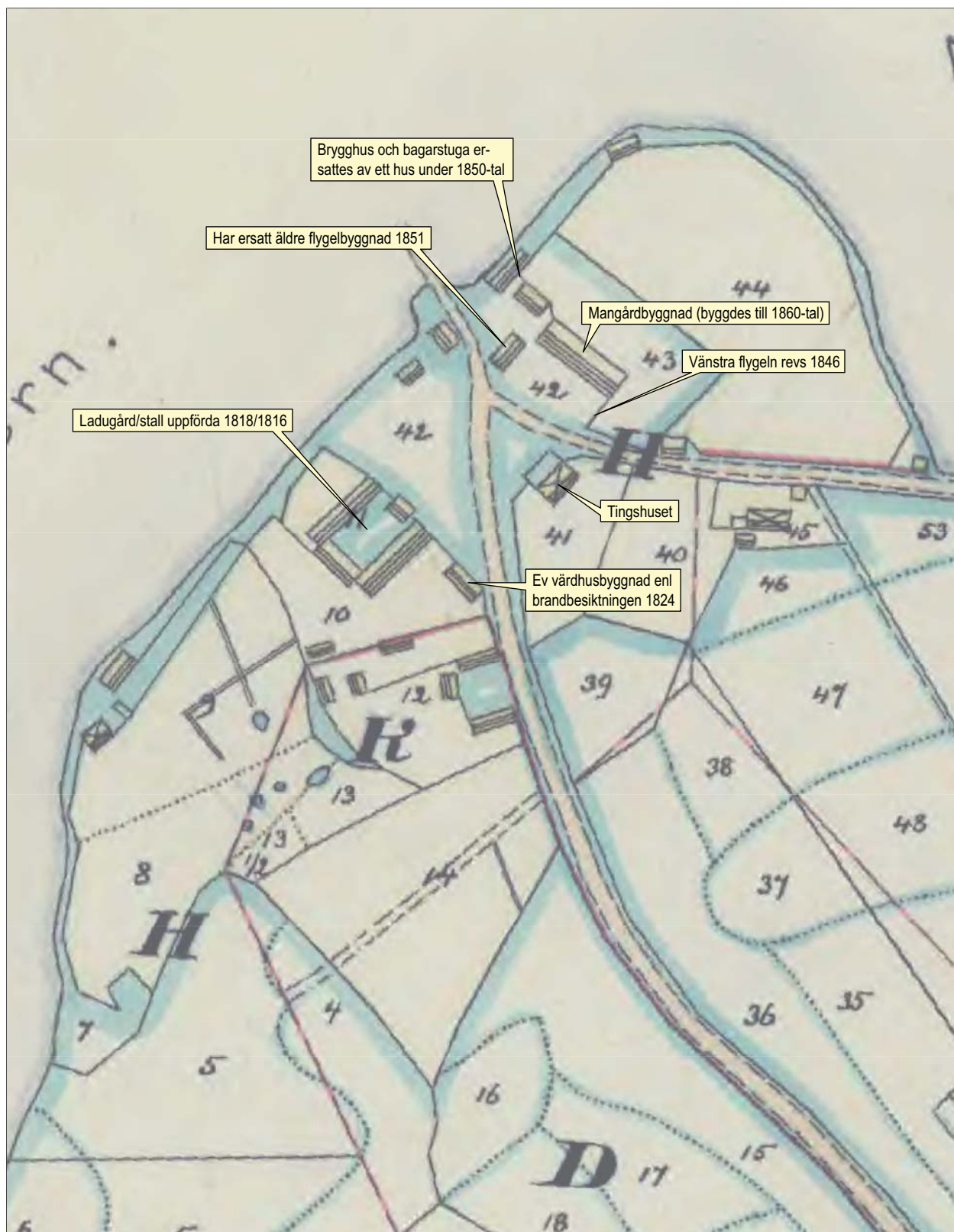
Vad säger kartor och arkivmaterial

Brandbesiktning 1824

En brandbesiktning av gästgiveriet från slutet av januari år 1824 ger en uppfattning om bygnadsbeståndet i utredningsområdet (Riksarkivet, Brandförsäkringsverket Motala, nr 13082).

Brandbeskrivningen innehåller en ingående genomgång av alla då till gästgiveriet hörande byggnader. Nedan följer en sammanfattning av beskrivningarna. På en infogad lapp i akten är senare tillägg som i texten markerats med kursiverad stil.

1. **Mangårdsbyggnad, corps de logi**, ca 19 meter lång, 9 meter bred och 6,5 meter hög, i två våningar. Uppförd 1822 av timmer på stenfot med tegeltak och två skorstenar. Fyra källare, varav två med tegelvalv och två under bjälklaget.
2. **Wänstra flygelbyggnaden**, ca 9,5 meter lång, 8,5 meter bred och 4 meter hög, två våningar. Uppfördes ”några och 30 år tidare”, ca 1790, av furu med tegeltak. Belägen 8 meter från huvudbyggnaden, 14 meter från häradets Tingshus och 31 meter från ett fånghus av (?svårläst) med tegeltak. *Nedtagen 1846.*

Figur 13. Om man jämför brandbesiktningen från 1824 med 1849 års karta över laga skifte, får man en uppfattning om vad som har hänt med de olika byggnaderna under mellanperioden. Skala 1:2000.

3. **Flygelbyggningen till höger**, ca 14,5 meter lång, 6,5 meter bred och 3,5 meter hög, envåningshus med två vindar. Uppfördes ”några och 20 år tidare”, ca 1800, av furutimmer med torv- och nävertak. Belägen 2,5 meter från huvudbyggnaden, 7 meter från Bodan, 14 meter från gårdens brygghus och Motala ström samt ca 10 meter på andra sidan om landsvägen liggande Bomstugan, nybyggd av träd med tegeltak vid Motala Bro. *Nedtagen 1851.*
4. **Bodbyggnad**, uppförd 1823 av nytt och gammalt furutimmer, ca 8 meter lång, 6 meter bred och 3,5 meter hög, med tegeltak, med två rum i nedre botten och ett rum på övre botten. Belägen 3 meter från huvudbyggnaden, 7 meter från högra flygelbyggningen och 6 meter från gårdens Brygghus.
5. **Ett hemligt hus**, uppfört 1823, bakom bodbyggningen, av stolpar och bräder med brädtak, två rum, 3x2 meter stort och 2,5 meter hög.
6. **Svinhus**, 6 meter l, 4 meter bred och 1,5 meter hög, uppfört 1812 av timmer med tegeltak, två rum.
7. **Vårdshusbyggnad**, ca 12,5 meter lång, 7 meter bred och 3 meter hög, byggt 1816 av timmer under ”smetadt” tegeltak, en våning. Belägen söder om huvudbyggnaden på andra sidan om landsvägen, (oläsligt) meter från Tingshuset, 3 meter från Hållstallen (för skjutshästar), 12 meter från västra ladugårdsbyggnaden, och 9 meter från en torpstuga på Motala Spolegårds ägor.

Ladugården

1. **Ladugårdsbyggnad (med en loge, tre lador, ett fårhus)** Sydväst från gården, ca 22 meter l, 5,5 meter bred och 3 meter hög, och ett av korsvirke tillbyggt vagnsskjul, 6 meter lång, 3,5 meter bred och 3 meter hög. Uppförd 1818 av timmer med tegeltak. Belägen 55 meter från högra flygelbyggnaden, 16 meter från i S belägna ladugårdsbyggnad, 29 meter från sjön Vätteren och 52 meter från förenämnde Bomstuga.
2. **Ladugårdsbyggnad (med stall, fåhus, och foderlada)** SV från gården, ca 22,5 meter lång, 1,5 meter bred och 3 meter hög, och ett av korsvirke och plank tillbyggt vagnsskjul, 5,5 meter lång, 5,5 meter bred och 3 meter hög. Beläget 40 meter från Tingshuset och 12 meter från Vårdshusbyggningen.
3. **Hållstallen med 8 spiltor**, ca 7x7 meter och 2,5 meter hög, av timmer med brädtak. Byggt 1816.

Utom Gården

1. **Brygghus**, 13 meter lång, 7,5 meter bred och 4,5 meter hög, av korsvirke eller rätt upp och ned stående stockar med tegeltak, tegelmur och en skorsten. Uppförd 1816. Fanns en inmurad bryggkittel av koppar som rymde 90 kannor = ca 225 liter. *Nedtagen 1850.*
2. **Bagarstuga**, ca 7,5 meter lång, 6 meter bred och 3,5 meter hög, av timmer med tegeltak med en större mur och bakugn. Byggsdes 1816. Bredvid brygghuset.
3. **Vedbod**, ca 5,5x5,5 meter och 3,5 meter hög, av timmer med brädtak. Byggsdes 1815. Belägen bakom högra flygelbyggnaden. *Nedtagen 1850.*

Laga skifte 1849

(Lantmäterimyndigheternas arkiv akt 05-mot-36)

På kartan från laga skiftet 1849 betecknar bokstaven H Gästgivaregårdens utjord. På Tingshuslyckan står Tingshuset.

Övriga sju byggnader ligger på ömse sidor om landsvägen, och en längre upp på udden, invid strömmen. Tomten (nr 44) verkar obebyggd förutom en mindre byggnad i sydvästra hörnet.

Följande markeringar återfinns på kartan från 1849:

- 8+9 Abeltorpslyckan
- 10 Tomtåkern
- 11 Ladugårdstomten
- 40+41 Tingshuslyckan
- 42 Gårdsplatsen
- 43 Trägården
- 44 Tomten

Längst i väster, på ägan som under tidigare perioder varit Lars Sparres tomt och Ulfåsa torp, ligger Abeltorpet med ett boningshus och ett uthus.

Om man jämför brandbesiktningen från 1824 med 1849 års karta över laga skifte, får man en uppfattning om vad som har hänt med de olika byggnaderna under mellanperioden (se även figur 13).

På 1849 års karta är *Gästgivaregården* (mangårdsbyggnaden) densamma som år 1822 uppfördes på grunderna av gamla Motala Hus. Den *Wästra* (vänstra?) *flygel*n (eller snarare den sydöstra) fattas däremot; den revs år 1846. *Flygelbyggningen till höger* (eller snarare den nordvästra) finns ännu kvar, men tas ner 1851. Den *vårdshusbyggnad* som beskrivs i brandbesiktningen 1824 är troligen identisk med byggnaden omedelbart sydöst om *stall- och ladugårdsbyggnaderna*. De senare uppfördes 1816 och 1818.

Vad gäller uppgifterna år 1824 om *brygghuset och bagarstugan* som ligger *Utom Gården* bör dessa motsvara de två husen intill strömmen, nordväst om Gästgivarregården, på 1849 års karta. Bagarstugan beskrivs som ca 7,5 m lång och 6 m bred. Varken brygghuset eller bagarstugan är emellertid identiska med det lilla hus som idag står öster om Stenbron (och som i folkmun har kallats Motalas äldsta hus). I brandbeskrivningen uppges att Brygghuset togs ner 1850. Bagarstugan är för litet, jämfört med huset som står på platsen idag. Det senare har en längd på ca 12 m. Som redan har nämnts anser även Marie Hagsten att det hus som numera står invid strömmen är byggt på 1850-talet (Hagsten 2008).

Enligt uppgifter i *Motalabygd* revs det gamla tingshuset från 1732 i mitten av 1850-talet. Ett nytt tingshus byggs år 1853.

I slutet av november år 1864 gjordes också en kompletterande brandbesiktning. I den framgår att Gästgiveriets huvudbyggnad har fått en *tillbyggnad*, som är ca 15,3 m lång, 9 m bred och 6,5 m hög. Den är byggd på 1,5 m hög stenfot. Under tillbyggnaden finns en källare med bjälklag (Riksarkivet, Brandförsäkringsverket Motala, nr 19044).

Från 1860-talet och framåt kallades gästgivarregården för Hotell Prins Carl och parken benämndes Strömparterren. Vårdshuset blev berömt för sin goda mat och vackra läge (Motalabygd 2002).

Vad säger georadarn

En struktur i sydöstra delen, som verkar ha blivit avklippt av ett yngre ledningsschakt, kan vara rester av tingshusets grund.

Sammanfattning

En rad förändringar sker i utredningsområdet under 1800-talet. Dels förändras byggnadsbeståndet, dels anläggs en park. Ändringarna bör också avspeglade i de materiella lämningar som kan framkomma vid en eventuell arkeologisk (för)undersökning.

Gästgiveriet under 1900-talet – rivning och övertäckning av källaren

När Motala kraftverk anlades 1917-22 dämades Motala ström upp. Det innebar bland mycket annat att fisket av ål och lax upphörde. De rika fångsterna – liksom det strömmande vattnet – som för 8 000 år sedan hade lockat de första människorna till nuvarande Strandvägen, och som hade varit stommen under årtusendena för Motalas näringar, fanns inte mer.

Motala fick sina stadsrättigheter år 1881, och stadens centrum förlades av Batzar von Platen till väster om kyrkan, på norra sidan av strömmen. År 1910 flyttades tinget från Gästisområdet till det nya Tingshuset vid Järnvägsparken. Gästisområdet användes bl a för hantverksmässor under 1930-talet och som militärförläggning under kriget. I slutet av 1920-talet gjorde Bengt Cnattingius och arkitekten H Norgren en uppmätning (se figur 3 och 4) Det gjordes även en fotodokumentation av Gästgivarområdet år 1956 (bilaga 1, foto 11-20).

I maj månad år 1964 revs de gamla byggnaderna i Gästisområdet. Endast brygghuset från 1850-talet står kvar. Hertig Johans källares öde är under en tid oklart, men täcks slutligen över för att kunna bevaras till eftervärlden.

Trappa, bryggor och träd

Men ytterligare några spår av 1800-talets Gästgiveri finns sannolikt kvar ovan jord. Vid en trädunge i områdets södra del finns en trappa som bör ha samband med en sentida byggnad. Förmodligen härstammar några stenläggningar och konstruktioner intill strömkanten från Gästgiveriet. Det kan röra sig om rester efter bryggor eller stenläggningar, där hästarna har letts ner för att vattnas. Dessutom kan det kanske vara möjligt att genom Norgrens uppteckning av trädbeståndet i parken, återfinna några gamla träd som fortfarande står kvar.

Vad säger georadarn

Georadarn visar tydligt att det har varit mycket aktivitet, som exempelvis har resulterat i diverse störningar liksom i olika ledningsdragningar i området, under det sista århundradet. Vid platsen för den övertäckta källaren finns en rundad struktur, som vidgar sig ju längre ner i marken radarn kommer. Sannolikt visar strukturen själva övertäckningen av källaren, i form av jord eller grus.

Referenser

- Carlsson, T. 2004a. *Mesolitikum och yngre järnålder på Strandvägen 1*. UV Öst. Dokumentation av fältarbetsfasen. 2004:2. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar.
- Carlsson, T. (red) 2004b. *Mötesplats Motala – de första 8000 åren*. Riksantikvarieämbetet.
- Franzén, G. 1982. *Ortnamn i Östergötland*. Stockholm
- Fredäng, P. 2004. Gästis i Motala – en före detta kungsgård. I: *Mötesplats Motala – de första 8000 åren*. (Carlsson, T. red). Riksantikvarieämbetet.
- Gruber, G. 2014. Motala tur och retur – de arkeologiska undersökningarna av en stenåldersplats i korta drag... I: *Motalabygd 2014*. Årsskrift för Motala Musei- och Hembygdsförening.
- Iosif Lazaridis et al. Ancient human genomes suggest three ancestral populations for present-day Europeans. *Nature* 513: 409–413. Published online 17 September 2014. www.nature.com/nature/journal/v513/n7518/full/nature13673.html
- Lindberg, S. 2013. *Vägen till Varan. Drottninggatans föregångare och boplatzlämningar i närheten*. UV rapport 2013:48. Riksantikvarieämbetet
- Lindeblad, K. 2008. *Landskap och urbanisering. Östergötland ur ett centralortsperspektiv 700 – 1550*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 74. Lund studies in Historical Archaeology 10.
- Lundberg, A. 2007. Vägar i landskapet. I: *Kallerstad. En gård bland många andra* (Räf, E. red.). Östergötlands länsmuseum. Östergötland Fakta 9.
- Motalabygd 2002*. Årsskrift för Motala Musei- och Hembygdsförening.
- Räf, E. 2014. *Blästbruk i Östergötland. En forskningsrapport*. Rapport 2014:34. Östergötlands museum. Arkeologi och byggnadsvård.
- Rörby, G. 1967. Mörka dagar i Motalas historia. I: *Motalabygd 1967*. Årsskrift för Motala Musei- och Hembygdsförening.
- Svenskt ortnamnslexikon*. 2003. Språk- och folkminnesinstitutet. Uppsala.
- von Arbin, S. 2004. Motala mellan broarna. I: *Mötesplats Motala – de första 8000 åren*. (Carlsson, T. red). Riksantikvarieämbetet.

Arkivmaterial och otryckta källor

Antikvarisk-topografiska arkivet,
Riksantikvarieämbetet och Statens
Historiska Museer, Stockholm

Engedahl, Johannes. 1953. Få Ord och Korta MinnesMärken om Then urgamla Ghöternas Stad Skeninge. (Bearbetning av Johannes Jöransson Älf 1788)

Riksarkivet.se

SDHK= Svenskt Diplomatariums huvudkartotek. Dokument 10587, 10589-10593, 10595

Jordeböcker. Östergötlands län, SE/RA/55201.05/56. 1686.

Brandförsäkringsverket Motala, nr 13082

Brandförsäkringsverket Motala, nr 19044

Riksantikvarieämbetets digitala
formminnesregister (FMIS)

Östergötlands museums topografiska arkiv,
bibliotek och fotoarkiv

Brygghuset till Gästis i Motala. Byggnadsantikvarisk dokumentation med förslag till underhållsåtgärder utförd av byggnadsantikvarie Marie Hagsten år 2007.

Östergötlands museums arkeologiska
rapportbibliotek

SAMLA – Riksantikvarieämbetets digitala
rapportarkiv <http://www.raa.se/hitta-information/samla/>

SOFI – digitala ortnamnsregistret

Historiskt kartmaterial

LMS = Lantmäteristyrelsens arkiv

Akt D72-1:d5:212-14. Geometrisk ägoavmätning, Motala stad 1636

Akt D71-49:7. Storskifte, Motala 1-31, 1781)

Akt D71-49:4. Laga delning, Motala 1-31, 1725. Geometrisk avmätning motala ström med kvarnar och dammar mm

LMM = Lantmäterimyndigheternas arkiv

05-mot-15a, Motala ström emellan Vättern och Norrköping, 1770

05-mot-16, Storskifte Motala

05-mot-36, Laga skifte 1849

Tekniska uppgifter

Lokal Gästisområdet, Motala stad och socken
Kommun Motala
Län och landskap Östergötland

Typ av undersökning Frivillig kulturhistorisk utredning
Östergötlands museums dnr 289/14
D:o projektnr 531604

Uppdragsgivare Motala kommun, Planering/Gata & Park

Projektledare Erika Räf
Projektgrupp Erika Räf och Eva Klotz

Grafik Erika Räf och Eva Klotz
Renritning -
Grafisk form Lasse Norr

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.

Ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273 Rapport 2014:42 © Östergötlands museum

Bilaga 1. Äldre fotografier

Foto 1 - 7. Ett antal foton från Gästis och Gästisparken från 1880-talet och fram till och med förra sekelskiftet. Översiktsfotot (1) från norr är taget 1902. (Östergötlands museums fotosamling)

Foto 8. 1934 arrangerades en hantverksutställning på Gästisområdet. (Östergötlands museums fotosamling)

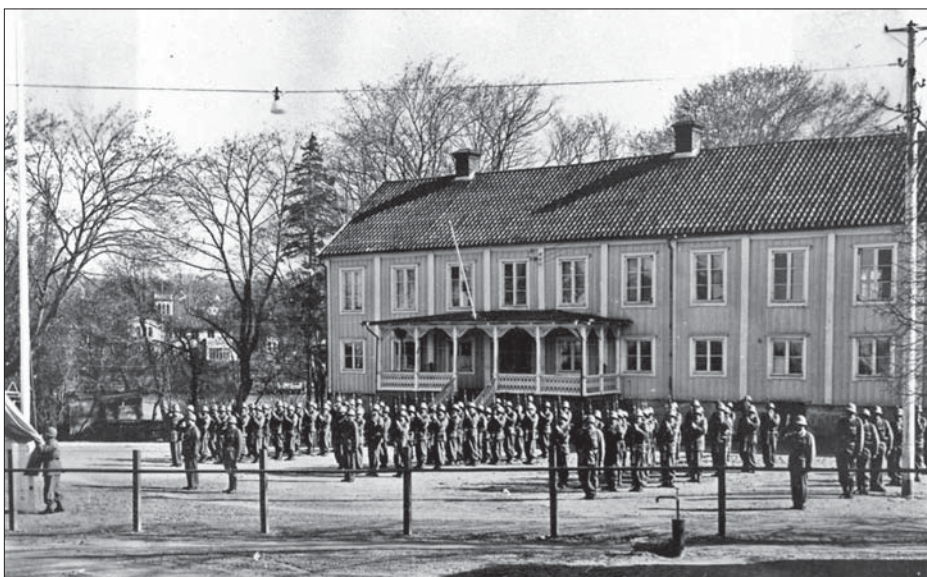

Foto 9. Under andra världskriget användes byggnaderna som militärförläggning. (Östergötlands museums fotosamling)

Foto 10. Gästgivargården från söder, fotograferad av Bengt Cnattingius 1928. (Östergötlands museums fotosamling)

Foto 11. Gästgivaregårdens entrésida, fotograferad 1956. (Östergötlands museums fotosamling)

Foto 12. Gästgivaregårdens fasad mot parken, fotograferad 1956. (Östergötlands museums fotosamling)

Foto 13. Gästgivaregårdens norra gavel, 1956. (Östergötlands museums fotosamling)

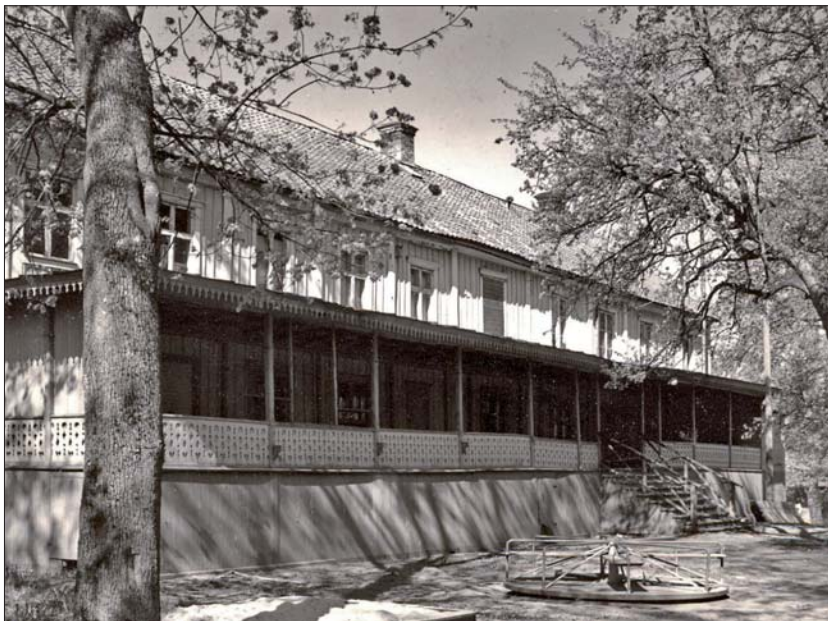

Foto 14. Gästgivaregårdens veranda ut mot parken, 1956. (Östergötlands museums fotosamling)

Foto 15. Gästgivaregårdens verandatak, 1956. (Östergötlands museums fotosamling)

Foto 16. Gästgivaregårdens södra gavel med uthus, 1956. (Östergötlands museums fotosamling)

Foto 17. Uthusen intill Gästgivaregårdens södra gavel, 1956. (Östergötlands museums fotosamling)

Foto 18. Uthusen på Gästgivaregårdens område, 1956. (Östergötlands museums fotosamling)

Foto 19. Tvätt- och bagarstugan, som fortfarande står kvar, 1956. (Östergötlands museums fotosamling)

Foto 20. Gästgivaregården rivs 1964. (Östergötlands museums fotosamling)

Bilaga 2. Nya fotografier

Foto 1. Trappa i den sydligaste delen av utredningsområdet. Foto: Eva Klotz, ÖM.

Foto 2. Hertig Johans övertäckta källare mot sydöst. Foto: Eva Klotz, ÖM.

Foto 3. Kullen som täcker hertig Johans källare. Mot nordväst. Foto: Eva Klotz, ÖM.

Foto 4. Vid strömkanten, väster om Stenbron, finns en trappa och tydliga stenkonstruktioner. Foto: Eva Klotz, ÖM.

Foto 5. En tydlig förhöjning finns väster om Stenbron. Foto: Eva Klotz, ÖM.

Foto 6. Stenbron mot nordöst. Foto: Eva Klotz, ÖM.

Bilaga 3. Tolkning av georadarundersökningen

502 450

502 520

6 488 110

6 488 110

6 488 040

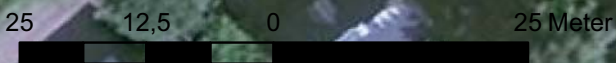
6 488 040

6 487 970

6 487 970

Teckenförklaring

- Undersökningsområde
- Georadaryta
- Tolk_Gång
- Tolk_StarkReflekt
- Tolk_Fundament
- Tolk_Aktivitetsyta
- Tolk_VägRecent
- Tolk_DjuptReflekterande
- Tolk_ÄldreStrandlinje
- Tolk_ÄldstaGrund
- Tolk_Fyllning
- Tolk_GrundGästgiveri
- Tolk_Ledningar
- Tolk_VägÄldre

502 450

502 520

Östergötlands museum har utfört en kulturhistorisk utredning av området Gästisparken i centrala Motala. Utredningen har genomförts av Östergötlands museum på uppdrag av Motala kommun, planeringsenheten Gata & Park.

Orsaken till utredningen är kommunens planerade omgestaltning av parkområdet. I samband med utbyggnaden av dubbelspåret har Motala kommun avsatt medel för att åtgärda grönområdena i anslutning till dubbelspåret, däribland Gästisparken.

I samband med utredningen har även Modern Arkeologi utfört en georadarundersökning av utredningsområdet.

ISSN 1403-9273
Rapport 2014:42